
Глава 1. ЮРИДИЧНИЙ СТАТУС ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Ключові слова:

- експертна діяльність
- закони України
- Конституція України
- лінгвіст-експерт
- правова регламентація роботи лінгвіста-експерта

1.1. Регламентація експертної діяльності законами України

1.1.1. Відповідність експертної діяльності лінгвіста Конституції України

В юридичній практиці засади судової експертизи визначаються **ст. 92 Конституції України**³. Відповідно до Конституції України формулюються статті 242, 243, 244 Кримінально-процесуального кодексу, за якими проведення експертизи може бути доручено відповідній експертній установі або конкретному експерту (експертам).

Стаття 92. Виключно законами України визначаються:

1) [...]

14) *судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури.*

³ Прийнято 28.06.1996 № 254к/96-ВР {Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2222-IV від 08.12.2004, ВВР, 2005, № 2, ст.44; № 2952-VI від 01.02.2011, ВВР, 2011, № 10, ст.68; № 586-VII від 19.09.2013, ВВР, 2014, № 11, ст.142; № 742-VII від 21.02.2014, ВВР, 2014, № 11, ст.143; № 1401-VIII від 02.06.2016, ВВР, 2016, № 28, ст.532; № 2680-VIII від 07.02.2019}

Підкреслимо, лінгвістична експертиза, як і будь-який інший документ судового процесу України, має спиратися на **ст. 10 Конституції України і бути виконаною державною (українською) мовою**. Лише за певних умов експертиза може дублювати текст іншою мовою (мовою національних меншин), якщо судова справа стосується міжвідомчих, міждержавних, міжмовних та ін. спірних питань. У такому разі до лінгвістичної експертизи **може долучатися лінгвіст зі знанням конкретної іноземної мови**, що передбачає підготовку документа у відповідності до ст. 10 Конституції України.

Держава сприяє "консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України" (ст. 11). Лінгвіст-експерт для аналізу, зокрема **мовної самобутності**, може долучатися до певних досліджень, неупереджено вирішуючи їх у законно встановлений спосіб.

Ст. 12. Україна dbae про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

[...]

Ст. 24. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Розділ II Конституції України (ст. 21-68) визначає права, свободи та обов'язки українського громадянина, серед яких і право на вільний розвиток особистості, обов'язок перед суспільством, рівність конституційних прав, гарантія гідності та свободи громадянина та ін. Усі названі права та свободи гарантуються Конституцією України й у спірних ситуаціях можуть бути оскаржені, якщо вони порушуються.

Розгляньте статтю на сайті Міністерства юстиції "**Офіційне тлумачення Конституції та законів України як одна із форм забезпечення судового захисту прав людини і громадянина Конституційним судом України**" (https://minjust.gov.ua/m/str_17870) та **прокоментуйте** юридичні колізії, які можуть виникати при неоднозначному тлумаченні юридичного тексту.

До певних спірних правових питань долучається і лінгвіст-експерт, зокрема у випадках, коли:

- "не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками" (ст. 24),
- "ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню" (ст. 28),
- "кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції" (ст. 31),
- "кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір" (ст. 34),
- "громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності" (ст. 54) та ін.

Розділом VIII Конституції України передбачаються правозахисні свободи українців. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення (ст. 124), розв'язання якого здійснюється засобами української мови, а отже може бути **предметом аналізу для лінгвіста-експерта**. За неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності (ст. 128). Ступінь неповаги та образ виявляється не тільки у фізичних діях, а й вербальних / невербальних, а тому до аналізу цього може **долучатися і фахівець з мовознавства**. Будь-які порушення, пов'язані з Конституцією України як головного правового документа, вирішують в Конституційному суді, права і функції якого визначені ст. 147-153.

Статус народного депутата (ст. 78-81) серед іншого передбачає і юридичні наслідки за розповсюдження неправдивої інформації, образу чи клепа, що може бути **предметом аналізу лінгвіста-експерта**.

Стаття 80. Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати

голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Розділами IX-XI Конституції України передбачені регулятиви місцевого самоврядування, складником функціонування яких є **мова, визначена законодавством**.

У кожній із поданих статей є законодавчо регламентований сутнісний складник, **лінгвістичний аналіз** якого дозволяє аргументувати логіку спірних питань. Лінгвіст-експерт долучається до наукової інтерпретації юридичних текстів і працює з відповідним експертом у **галузі конституційного права**, керуючись винятково Конституцією України як основним документом правової держави.

Проаналізуйте, якими статтями Конституції України керується лінгвіст-експерт, якщо захищає: (а) державні символи України; (б) свободу думки і слова; (в) право на свободу світогляду і віросповідання; (г) захист честі, гідності й ділової репутації та ін.

Прокоментуйте можливості і принципи фахової роботи лінгвіста-експерта щодо розгляду питань, пов'язаних із Конституцією України.

1.1.2. Спеціальна експертиза в Законі України "Про судову експертизу"

Перша редакція Закону України "Про судову експертизу" прийнята у 1994 р. Закон визначає правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, зорієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Законом "Про судову експертизу" визначені:

- принципи судово-експертної діяльності (ст. 3),
- гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку (ст. 4),
- суб'єкти судово-експертної діяльності (ст. 7),
- описані обов'язки судового експерта та його персональна відповідальність щодо висновку (розділ II).

У Законі України сформульовано й основні дефініції, що регламентують судово-експертну діяльність:

Судова експертиза – дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Судовий експерт – особа, що має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань.

Законом України "Про судову експертизу" визначено **процедуру організації досліджень експертами** (суб'єктами судово-експертної діяльності) певних аналізованих сфер життєдіяльності суспільства, що передбачає, зокрема, і лінгвістичну експертну діяльність.

Так, "судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні (лінгвістична експертиза належить до цієї групи експертиз – прим. наша) здійснюють державні спеціалізовані установи" (ст. 7).

До державних спеціалізованих установ, які можуть здійснювати судово-експертну діяльність належать, згідно чинного Закону, **науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України**, а у випадку зі спеціальними експертизами (криміналістичні, судово-медичні і судово-психіатричні та ін.), зокрема лінгвістичною, – виключно **державні спеціалізовані установи**.

Такими **установами (науково-дослідними інститутами судових експертиз)** на сайті Міністерства юстиції України є:

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз	Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз	Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз	Дніпро-петровський (Дніпро) науково-дослідний інститут судових експертиз	Донецький (Слов'янськ) науково-дослідний інститут
kndise.gov.ua	hniise.gov.ua	minjust.gov.ua/646	dniprondise.dp.ua	dnise.dn.ua

Кожен із науково-дослідних інститутів має **розгалужену систему відповідних органів** із відділеннями в різних регіонах України⁴.

Судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, **можуть брати участь в експертній оцінці**.

Фахівці, що проводять дослідження, **мають відповідати професійній підготовці** в галузі юрислінгвістики, лінгвістичної експертології, лінгвоконфліктології.

Експертом може стати особа, яка має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань:

– *відповідна вища освіта*, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста;

– *відповідна підготовка* та отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності.

Порядок присвоєння (позбавлення) кваліфікації судового експерта особам, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, визначається **Центральною експертно-кваліфікаційною комісією** Міністерства юстиції України.

У доборі експертів сучасний Закон України "Про судову експертизу" надає **перевагу компетентним фахівцям**: крім судових експертів, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, **експертизу можна доручити** також й "іншим фахівцям з відповідних галузей знань", які мають усі права, обов'язки та гарантії, а також несуть симетричну відповідальність із атестованими судовими експертами.

Звернімо увагу: в Реєстрі атестованих судових експертів станом на 2019 р. окремо не визначено правовий статус лінгвіста-експерта, оскільки лінгвістична експертиза належить до спеціальних, що передбачає передусім залучення компетентних фахівців.

Наголосимо, що Реєстр судових експертів розміщений на спеціальному порталі Міністерства юстиції (<http://rase.minjust.gov.ua/>) та розподілений за класами експертних спеціальностей:

I. Криміналістична експертиза

II. Інженерно-технічна експертиза

III. Економічна експертиза

IV. Товарознавча експертиза

V. Експертиза у сфері інтелектуальної власності

⁴ Деталі на офіційному сайті *Міністерства юстиції України* https://minjust.gov.ua/str_ust_inst

VI. Психологічна експертиза

VII. Мистецтвознавча експертиза

VIII. Судово-медична, судово-психіатрична та судово-психологічна експертиза

Відповідно до змін (накази Мін'юсту від 18.03.2016 № 767/5, від 10.01.2019 №82/5, МВС від 08.02.2017 № 102, СБУ від 14.11.2017 № 635) лінгвістична експертиза **внесена до почеркознавчої експертизи** (відповідно, проводити її мають не вузькі спеціалісти-лінгвісти, а експерти інших (суміжних) видів та підвидів судових експертиз).

Відповідно до **статті 8 Закону України "Про судову експертизу"** та з метою приведення діяльності лінгвіста-експерта у відповідність до процесуальних кодексів України, **наказом Міністерства юстиції України від 10.01.2019 р. № 83/5** внесено зміни до регламентаційних документів та викладено їх у:

- **новій редакції Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень;**
- **Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.**

Наказ набув чинності 08.02.2019 р.

Серед змін, що стосуються судових експертів державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та атестованих судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ:

- **"результати проведення експертиз та експертних досліджень викладаються в письмовому документі – висновку експерта;**
- **відповідно до чинного законодавства для юридичних і фізичних осіб на договірних засадах експертами проводяться експертні дослідження, що потребують спеціальних знань та використання методів криміналістики і судової експертизи;**
- **підставою для проведення експертизи (експертного дослідження) відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або договір із експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи, в якому обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню;**
- **експертні дослідження виконуються в порядку, передбаченому для проведення експертиз, зокрема й у**

частині обізнаності із вимогами ст. 384 Кримінального кодексу України (відповідальність за завідомо неправдивий висновок експерта)"⁵.

Отже, лінгвіст-експерт має відповідати таким фаховим критеріям:

- (а) мати вищу філологічну освіту на рівні бакалавра та/або магістра;
- (б) диплом за спеціалізацією "лінгвістика/мова";
- (в) практику написання лінгвістичних експертиз;
- (г) бездоганну репутацію в судовій діяльності;
- (д) договірні зобов'язання, що регулюють незалежність, неупередженість та фаховий рівень результатів роботи експерта та експертного висновку.

Зауважимо, комплексні дослідження з лінгвістичної експертології в Україні пов'язані з працями Л. Шевченко, Л. Ажнюк, Ю. Прадіда, Л. Компанцевої, Є. Харитонова⁶ та ін.; окремі роботи присвячені частковим питанням аналізу юридичної мови, її функціям в сучасному суспільстві, стилістичним аспектам юриспруденції, загальним питанням мови права (М.-Б. Вербенец, Д. Сизонов, Л. Голетіані⁷ та ін.). На сьогодні робіт із лінгвоекспертології стає все більше, що зумовлено значенням лінгвістичної експертизи в судовій практиці та пошуком нових методик, зокрема лінгвістичних, у правових спорах.

У сучасній Україні фахівцями, які працюють у сфері лінгвістичної експертизи, є авторитетні лінгвісти державних наукових установ Міністерства освіти і науки України, Національної академії наук України, провідні лінгвісти-експерти, зокрема:

- експерти Українського бюро лінгвістичних експертиз НАН України⁸;

⁵ Зміни, затверджені наказом Міністерства юстиції України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0089-19#n2>

⁶ *Юрислінгвістика: словник термінів і понять* / укладачі: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко / За ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2015; *Ажнюк Л.В.* Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції // *Мовознавство*. 2012. №5. С. 47-64; *Прадід Ю.Ф.* Вступ до юридичної лінгвістики. Сімферополь, 2002; *Компанцева Л.Ф.* Лінгвістична експертиза соціальних мереж. Київ: Аграр МедіаГруп, 2018; *Авторське право та авторознавча лінгвістична експертиза у цифрову добу* / Харитонов Є. та ін. Київ: Фенікс, 2017.

⁷ *Вербенец М. Б.* Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування: дис. ... канд. філол. н. Київ, 2004; *Сизонов Д.Ю.* Фаховий аналіз медійної фразеології в юрислінгвістичному аспекті // *Одеський лінгвістичний вісник: спецвипуск*. 2017. С.195-200; *Голетіани Л.* О развитии юридической лингвистики в России и Украине // *Studi Slavistici*. 2011. 8(1). С. 241-262.

⁸ URL: <http://lingvoexpert.org.ua/>

-
-
- експерти Бюро лінгвістичних експертиз Українського національного комітету Міжнародної торгової палати⁹ та ін.

Розгляньте статтю "Лінгвістична експертиза у репутаційних спорах, або Як підбирати слова, щоб вийти сухим із води" від 26.09.2018 на сайті "ЮрЛІГА" (https://jurliga.ligazakon.net/ua/analitics/180563_lngvstichna-ekspertiza-u-reputatsynikh-sporakh-abo-yak-pdbirati-slova-shchob-viyti-sukhim-z-vodi) та **проаналізуйте** нові правила призначення лінгвістів-експертів у цивільному, господарському та адміністративному процесах.

Проведення експертизи, отже, може бути призначено до виконання державним спеціалізованим установам, перелік яких визначено Реєстром атестованих судових експертів, або конкретному судовому експерту (судовим експертам), що мають високу кваліфікацію і досвід проведення лінгвістичних експертиз. Суд має право визначити і незалежних експертів для додаткової експертизи, так само як адвокати для своїх підзахисних можуть шукати додаткові аргументи, залучаючи висококваліфікованих незалежних експертів.

Проаналізуйте фахові функції, особливості діяльності, законодавчі можливості лінгвіста-експерта в різних країнах світу (Америка, Європа, Азія).

Дайте **аналіз** ситуації щодо правової регламентації діяльності лінгвіста-експерта в українському законодавстві та юридичній практиці (див. *Експертизи у судовій практиці / за заг. ред. В.Г. Гончаренко. Київ : Юрінком Інтер, 2010*).

1.1.3. Експертна діяльність лінгвіста в Законі України "Про інформацію"

Закон України "Про інформацію" (від 02.10.1992 (зі змінами від 03.07.2012) регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. Ключовим у Законі визначений захист інформації, на право якої має кожен громадянин України як незалежної демократичної держави:

Захист інформації – сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та

⁹ URL: <https://ucci.org.ua/>.

інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї.

***Інформація** – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді¹⁰*

Останнім часом державою визначений і пріоритет у веденні державної інформаційної політики, дотримання якої гарантується державою. Лінгвіст-експерт бере участь в аналізі документів із державної інформаційної політики, якщо не дотримуються певні права чи обов'язки громадян у цьому питанні.

Основними напрямками державної інформаційної політики¹¹ є:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

У науковій літературі з юриспруденції основну увагу приділяють правовим засадам інформації:

***Інформація (правова)** – сукупність документованих або прилюдно оголошених відомостей про право, його систему, галузі, інститути, норми, джерела права, свободи, обов'язки, про реалізацію права, юридичні*

¹⁰ ст. 1 Закону України "Про інформацію".

¹¹ ст. 3 Закону України "Про інформацію".

*факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними, їх профілактику тощо*¹².

Джерелами правової інформації (відповідно до ст. 22 Закону України "Про інформацію") є:

- Конституція України,
- законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти,
- міжнародні договори та угоди,
- норми і принципи міжнародного права,
- ненормативні правові акти,
- повідомлення ЗМІ, прилюдні виступи,
- інші джерела інформації з правових питань.

Лінгвіст-експерт **ідентифікує та аналізує тексти** на предмет їх інформаційної фактологічності, логічності подачі інформації, її оцінності та/чи істинності, встановлює смислові маркери, які були закладені у джерело інформації, інтерпретує семантику слова/слів відповідно до інформаційного контексту та ін.

Дотичним до Закону України "Про інформацію" є Закон України **"Про публічну інформацію"** від 9 квітня 2015 року № 319-VIII¹³, який "визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес".

Зазначимо, що у 2012 р. Міністерство юстиції опублікувало роз'яснення до Закону "Про інформацію" (№0012323-12 від 03.05.2015). У документі-роз'ясненні **"Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи"** окреслено основні правові засади на доступ, поширення / розповсюдження та отримання інформації в Україні. Важливо, що документом передбачається процедура отримання публічної інформації: "Під запитом на інформацію розуміється прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні", що закріплено і в ст. 19 Закону України "Про доступ до публічної інформації".

Лінгвіст-експерт може надавати фахову допомогу в аналізі публічної інформації, її логічності та фактологічності, смисловій оцінності та/чи стверджувальності тощо.

¹² *Юридична енциклопедія*: в 6-ти т. / Гол. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ, 1998. Т. 6.

¹³ Зі змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI, від 17 травня 2012 року № 4711-VI, від 14 травня 2013 року № 224-VII, від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII (зміни, внесені Законом України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, вводяться в дію з 26 квітня 2015 року).

Стаття 5. Забезпечення доступу до інформації

1. Доступ до інформації забезпечується шляхом:

1) систематичного та оперативного оприлюднення інформації:

- в офіційних друкованих виданнях;
- на офіційних вебсайтах в мережі Інтернет;
- на єдиному державному вебпорталі відкритих даних;
- на інформаційних стендах;
- будь-яким іншим способом;

2) надання інформації за запитами на інформацію.

Наголошуючи на тому, що **публічна інформація є відкритою** (ст. 1), вважаємо, що лінгвіст-експерт може долучатися до питань аналізу потоку інформації, зокрема і публічної, на предмет її фактологічності та смислової оцінки.

Поміркуйте, які фахові межі лінгвіста-експерта, який бере участь у розгляді справ про: (а) публічну інформацію з обмеженим доступом (ст. 6); (б) конфіденційну інформацію (ст. 7); (в) таємну інформацію (ст. 8); (г) службову інформацію (ст. 9).

1.1.4. Компетенція лінгвіста-експерта в Законі України "Про авторське право і суміжні права"

Конституція України передбачає право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї **інтелектуальної та творчої діяльності** (част. 2 ст. 41):

Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової творчості, захист інтелектуальної власності, їх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом¹⁴

¹⁴ Ст. 54 Конституції України.

Важливо наголосити, що сфера інтелектуальної власності регулюється такими нормативно-правовими актами:

- Конституція України;
- Кодекси України (цивільний, господарський та митний);
- Закон України "Про авторське право і суміжні права";
- Закон України "Про видавничу справу";
- Закон України "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів";
- Закон України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні";
- Закон України "Про електронний цифровий підпис";
- Закон України "Про захист від недобросовісної конкуренції";
- Закон України "Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах";
- Закон України "Про інформаційні агентства";
- Закон України "Про інформацію";
- Закон України "Про кінематографію";
- Закон України "Про науково-технічну інформацію";
- Закон України "Про наукову і науково-технічну експертизу";
- Закон України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі";
- Закон України "Про охорону прав на зазначення походження товарів";
- Закон України "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг";
- Закон України "Про охорону прав на промислові зразки";
- Закон України "Про охорону прав на сорти рослин";
- Закон України "Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем";
- Закон України "Про професійних творчих працівників та творчі спілки";
- Закон України "Про рекламу";
- Закон України "Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних";
- Закон України "Про систему суспільного телебачення і радіомовлення України";
- Закон України "Про телебачення і радіомовлення".

Лінгвіст-експерт керується цими законами та ін. нормативно-правовими актами в контексті захисту інтелектуальної власності при аналізі тексту (текстів) / фрагменту тексту (текстів), процесу мовлення, вживаних знаків та символів тощо.

Власність інтелектуальна – об'єкти, що є результатами діяльності людського розуму, його інтелекту. Включає права, які стосуються літературних, художніх і наукових творів; виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач; винаходів у всіх видах людської діяльності, наукових відкриттів; промислових зразків; товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань та комерційних позначень, захист від недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, що стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галузях. Літературні, художні, наукові та ін. твори, в тому числі електронні, є об'єктами інтелектуальної власності та захищаються нормами авторського права¹⁵.

Наголосимо, що деякі положення нормативно-правових актів багато в чому не узгоджені, носять фрагментарний, розрізнений характер, у цілому комплексно не регулюють відносини, пов'язані з інтелектуальною власністю, а саме тому долучаються до роботи юристів над справами, пов'язаними з інтелектуальною власністю, лінгвісти. Це стосується аналізу текстової частини винаходів, наукових відкриттів, літературних, художніх та документально-художніх творів, де об'єктом захисту виступають слова (словосполучення, речення, фрагменти текстів), що *a priori* можуть включати елементи плагіату.

Розгляньте оновлені правила про захист авторських прав в **YouTube** (2019) (<https://www.youtube.com/intl/en-GB/yt/about/copyright/#support-and-troubleshooting>). **Проаналізуйте** правила щодо авторських прав (а) наукових відеороликів; (б) музичної продукції; (в) фотоматеріалів та **визначте** фахові межі в цьому питанні лінгвіста-експерта.

Закон "Про авторське право і суміжні права" (з доповненнями 04.11.2018) охороняє "особисті немайнові права і майнові права авторів та їх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва – авторське право, і права виконавців, виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення – суміжні права". Лінгвіст-експерт долучається до аналізу текстових фрагментів різних творів мистецтва, вебсайтів та вебресурсів, баз даних,

¹⁵ Юрислінгвістика: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2015. С. 30.

друкованої та/або електронної продукції та ін. джерел, які захищаються авторським правом.

Окремим законом (**Закон України "Про видавничу справу"**) передбачено і захист прав на видавничу діяльність, зокрема друк і розповсюдження наукової, художньої та ін. літератури масового характеру. Лінгвіст-експерт долучається до такого типу експертиз із захисту авторського права щодо доведення приналежності текстових частин автору / авторам / видавництву.

Відносини у сфері видавничої справи регулюються Конституцією України, Господарським кодексом України, законами України "Про інформацію", "Про обов'язковий примірник документів", "Про авторське право і суміжні права", "Про державну таємницю", "Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів", Законом "Про видавничу справу" та іншими нормативно-правовими актами.

Законом передбачається і мова видавничої діяльності України (ст. 8): "Уся друкована продукція, призначена для службового та ужиткового користування (бланки, форми, квитанції, квитки, посвідчення, дипломи тощо), що розповсюджується через державні підприємства, установи і організації, видається державною мовою". Відповідно, будь-яка продукція, надрукована іншою мовою, може підпадати під порушення законодавства України, а отже **стати об'єктом аналізу для лінгвіста-експерта**. Доведення порушення авторського права у видавничій діяльності також може належати до компетенції лінгвістів-україністів, які можуть надати належну оцінку порушень відхилення від мовних норм та/чи їх порушень.

Ознайомтеся з Ліцензією *Creative Commons Зазначення Авторства 4.0 Міжнародна* для наукових, художніх та масмедійних рукописів (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). **Проаналізуйте**, за яких умов автори мають право розповсюджувати рукописи на інформаційних платформах та **визначте**, за яких обставин лінгвіст-експерт може писати висновок про порушення в дотриманні Ліцензії.

Наголосимо, що останнім часом увага експертів привернена до цифрових засобів комунікації, де порушення авторських прав межує з інформаційними глобалізаційними процесами, що мають власну

специфіку аналізу та вимагають нових методик: "практика проведення даних досліджень показує, що існує низка проблем пов'язаних, як із постановкою вірних питань, які необхідно дослідити, так і з методикою проведення самого дослідження та головне з висновками, які робляться на основі отриманих даних. <...>розкривається сутність, специфіка, порядок проведення та проблематика окремих аспектів авторознавчої лінгвістичної експертизи у нову епоху 21 ст."¹⁶.

Готуючи лінгвістичну експертизу, фахівець керується визначеним у Законі терміном (ст. 1):

- **аудіовізуальний твір** – твір, що фіксується на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці чи магнітному диску, компакт-диску тощо) у вигляді серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи іншого виду екрана (кіноекрана, телевізійного екрана тощо), на якому рухомі зображення візуально відображаються за допомогою певних технічних засобів. Видами аудіовізуального твору є кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми, слайдофільми тощо, які можуть бути ігровими, анімаційними (мультиплікаційними), неігровими чи іншими;
- **база даних (компіляція даних)** – сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів;
- **вебсайт** – сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, інших об'єктів авторського права і (або) суміжних прав тощо, пов'язаних між собою і структурованих у межах адреси вебсайту і (або) облікового запису власника цього вебсайту, доступ до яких здійснюється через адресу мережі Інтернет, що може складатися з доменного імені, записів про каталоги або виклики і (або) числової адреси за Інтернет-протоколом;
- **вебсторінка** – складова частина вебсайту, що може містити дані, електронну (цифрову) інформацію, інші об'єкти авторського права і (або) суміжних прав тощо;

¹⁶ Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Клименко Н.І. Авторське право та авторознавча лінгвістична експертиза у цифрову добу. Київ: Фенікс, 2017. С. 8.

-
- **гіперпосилання** – формалізований відповідно до стандартів мережі Інтернет запис адреси вебсайту або його частини (вебсторінки, даних). У разі якщо гіперпосилання адресує до частини вебсайту (вебсторінки), то, крім домену і (або) числової адреси за Інтернет-протоколом, воно може містити додаткові записи про каталоги або виклики і умови доступу до вебсторінки, що може бути відтворена або збережена на пристроях, які можуть зчитувати та відтворювати електронну (цифрову) інформацію з використанням мережі Інтернет;
 - **електронна (цифрова) інформація** – аудіовізуальні твори, музичні твори (з текстом або без тексту), комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, програми (передачі) організацій мовлення, що знаходяться в електронній (цифровій) формі, придатній для зчитування і відтворення комп'ютером, які можуть існувати і (або) зберігатися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет, а також програми (передачі) організацій мовлення, що ретранслюються з використанням мережі Інтернет;
 - **інформація про управління правами** – інформація, в тому числі в електронній (цифровій) формі, що ідентифікує об'єкт авторського права і (або) суміжних прав і автора чи іншу особу, яка має на цей об'єкт авторське право і (або) суміжні права, або інформація про умови використання об'єкта авторського права і (або) суміжних прав, або будь-які цифри чи коди, у яких представлена така інформація, коли будь-який із цих елементів інформації прикладений до примірника об'єкта авторського права і (або) суміжних прав або вміщений у нього чи з'являється у зв'язку з його повідомленням до загального відома;
 - **ім'я автора** – сукупність слів чи знаків, що ідентифікують автора: прізвище та ім'я автора; прізвище, ім'я та по батькові автора; ініціали автора; псевдонім автора; прийнятий автором знак (сукупність знаків) тощо;
 - **кардшейрінг** – забезпечення у будь-якій формі та в будь-який спосіб доступу до програми (передачі) організації мовлення, доступ до якої обмежений суб'єктом авторського права і (або) суміжних прав застосуванням технічних засобів захисту (абонентська карта, код тощо), в обхід таких технічних засобів захисту, в результаті чого зазначена програма (передача) може бути сприйнята або в інший спосіб доступна без застосування технічних засобів захисту;
 - **обліковий запис** – формалізований згідно зі стандартами мережі Інтернет запис на комп'ютерному обладнанні (комп'ютерах, серверах), підключеному до мережі Інтернет, що ідентифікує користувача (наприклад, власника вебсайту) на такому

обладнанні, включає в себе дані про доступ до частини каталогів і програмного забезпечення комп'ютерного обладнання, а також визначає права такого доступу, що надають можливість володільцю облікового запису додавати, видаляти, змінювати електронну (цифрову) інформацію і дані вебсайту, надавати доступ до вебсайту або його частин, окремих даних іншим особам, припиняти функціонування такого вебсайту або його частини в межах облікового запису;

- **оприлюднення (розкриття публіці) твору** – здійснена за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо;
- **організація мовлення** – організація ефірного мовлення чи організація кабельного мовлення;
- **псевдонім** – вигадане ім'я, вибране автором чи виконавцем для позначення свого авторства;
- **розповсюдження об'єктів авторського права і (або) суміжних прав** – будь-яка дія, за допомогою якої об'єкти авторського права і (або) суміжних прав безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці, в тому числі доведення цих об'єктів до відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до цих об'єктів з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором;
- **цитата** – порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується, з обов'язковим посиланням на його автора і джерела цитування, іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілими свої твердження або для посилання на погляди іншого автора в автентичному формулюванні.

Проаналізуйте наведені дефініції юрислінгвістичних понять, схарактеризувавши їх понятійну сутність, системність, взаємозалежності, можливості об'єктивації доведення у висновку лінгвіста-експерта.

І лінгвіст-експерт, і юрист при розгляді справ про захист авторського і суміжних прав керуються також міжнародними договорами, до яких приєдналась Україна:

- ✚ *Бернська конвенція (т.зв. Паризький акт 1971 р.);*
- ✚ *Будапештський договір (1977 р.);*
- ✚ *Договір Всесвітньої організації про авторське право ООН (1980 р.);*

-
- ✚ Договір про патентне право (2000 р.);
 - ✚ Договір про патентну кооперацію (1970 р.);
 - ✚ Женевська конвенція (1974 р.);
 - ✚ Мадридська угода (1891 р.) та Мадридський протокол (1989 р.);
 - ✚ Стокгольмський акт (1967 р.);
 - ✚ Римська конвенція (1961 р.).

Проаналізуйте одну з конвенцій, до якої приєдналася Україна, та **визначте**, які постулати може використовувати лінгвіст-експерт у своїй фаховій діяльності. **Порівняйте** правові засади і аргументацію в наведених міжнародних документах із законодавством України. **Поясніть**, чому аналіз цих документів важливий для фахової компетенції лінгвіста-експерта.

1.1.5. Експертна діяльність мовознавця в Законі України "Про рекламу" та "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні"

Законом України "Про рекламу" (від 14.02.2012) регулюються відносини, пов'язані з виробництвом, розповсюдженням та споживанням реклами на території України (част. 1 ст. 2). Якщо реклама стосується засобів інтелектуальної власності та/або захисту авторських (суміжних) прав, то експерт у своєму висновку керується відповідною групою законодавчих документів (див. 1.1.4 цього видання). Чинні зміни до Закону були внесені 18.04.2020р. на підставі Законів України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку ліцензування господарської діяльності" та "Про забезпечення функціонування української мови як державної".

Важливим об'єктом фахового аналізу лінгвіста-експерта є *мова реклами*, визначена ст. 6 Закону "Про рекламу", що регулюється законодавством України:

- ✚ ст. 26 Закону України "Про засади державної мовної політики":

Стаття 26. Мова реклами і маркування товарів
1. Рекламні оголошення, повідомлення та інші форми аудіо- і візуальної рекламної продукції виконуються державною мовою або іншою мовою на вибір рекламодавця.

2. Знаки для товарів і послуг наводяться у рекламі у тому вигляді, в якому їм надана правова охорона в Україні відповідно до закону.

3. Маркування товарів, інструкції про їх застосування тощо виконуються державною мовою і регіональною мовою або мовою меншини. За рішенням виробників товарів поруч із текстом, викладеним державною мовою, може розміщуватися його переклад іншими мовами. Маркування товарів для експорту виконується будь-якими мовами.

 ст. 32 Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної"

Стаття 32. Державна мова у сфері реклами

1. Мовою реклами в Україні є державна мова.

2. У друкованих засобах масової інформації, що видаються однією з офіційних мов Європейського Союзу, допускається розміщення реклами тією мовою, якою видається такий друкований засіб масової інформації.

3. Мовою реклами на телебаченні і радіо є державна мова.

Мовою реклами, що розповсюджується телерадіо-організаціями закордонного мовлення, телерадіо-організаціями, які здійснюють мовлення однією або кількома офіційними мовами Європейського Союзу, поряд з державною мовою можуть бути офіційні мови Європейського Союзу.

Особливості використання в рекламі кримськотатарської мови, інших мов корінних народів, національних меншин України встановлюються законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України.

Лінгвіст-експерт також долучається до аналізу рекламних текстів, які підпадають під кваліфікацію **недобросовісних**:

Недобросовісна реклама – реклама, яка вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця і способу розповсюдження (ст. 1).

Розуміння ступеня недобросовісності визначається загальними критеріями: введення в оману покупця / споживача, розповсюдження завідомо неправдивої інформації, популяризацію товарів / послуг, заборонених чинним законодавством. Очевидно, що лінгвісти долучаються до аналізу кожного з цих критеріїв недобросовісної реклами, якщо це пов'язано з вербальним складником у слогані, рекламному роликуну, інформаційному повідомленні рекламного характеру. "Відносини, які виникають у зв'язку з недобросовісною рекламою, регулюються законодавством України про захист від недобросовісної конкуренції" (ст. 11), зокрема Законом **"Про захист від недобросовісної конкуренції"** (від 07.06.1996, зі змінами від 03.03.2016).

Лінгвіст-експерт також долучається до справ про недобросовісну конкуренцію, якщо це стосується неправомірного використання мовного ресурсу, зокрема в рекламі:

Неправомірним є використання імені, комерційного (фірмового) найменування, торговельної марки (знака для товарів і послуг), рекламних матеріалів, оформлення упаковки товарів і періодичних видань, інших позначень без дозволу (згоди) суб'єкта господарювання, який раніше почав використовувати їх або схожі на них позначення у господарській діяльності, що призвело чи може призвести до змішування з діяльністю цього суб'єкта господарювання (ст. 4).

Законом визначено також **поширення інформації, що вводить в оману**: "повідомлення суб'єктом господарювання, безпосередньо або через іншу особу, одній, кільком особам або невизначеному колу осіб, у тому числі в рекламі, неповних, неточних, неправдивих відомостей, зокрема внаслідок обраного способу їх викладення, замовчування окремих фактів чи нечіткості формулювань, що вплинули або можуть вплинути на наміри цих осіб щодо придбання (замовлення) чи реалізації (продажу, поставки, виконання, надання) товарів, робіт, послуг цього суб'єкта господарювання" (ст. 15).

До оманливої інформації належать відомості, які містять: (а) неповні, неточні або неправдиві дані про походження товару, виробника, продавця, спосіб виготовлення, джерела та спосіб придбання, реалізації, (б) неправдиву ціну і знижки на них, (в) договірні та контрактні умови; (г) неточні або неправдиві дані про фінансовий стан чи господарську діяльність суб'єкта господарювання; (г) посилання на

обсяги виробництва, придбання, продажу чи поставки товарів, виконання робіт, надання послуг, яких фактично не було на день поширення інформації.

Подумайте, до аналізу яких із зазначених вище способів поширення оманливої інформації може долучатися лінгвіст-експерт. **Наведіть** приклади недобросовісної реклами на телебаченні, радіо, в пресі та інтернеті й **поясніть** причини цього явища.

Закон "**Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні**" встановлює державні гарантії свободи інформаційних джерел відповідно до Конституції України, Закону України "Про інформацію" та інших актів чинного законодавства. Закон забезпечує виконання визнаних Україною міжнародно-правових документів, а також створює правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації (преси) в Україні.

Лінгвіст-експерт керується цими законами у випадках аналізу медіа як фактичного джерела. Це стосується передусім:

- ✚ *заборон, які визначені законодавством про друковану пресу (ст. 3):* пропагувати війну, насильство та жорстокість, закликати до повалення конституційного ладу, порушувати територіальну цілісність України; розпалювати расову, національну, релігійну ворожнечу; розповсюджувати порнографію, втручатися в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених законом, заподіювати шкоду честі і гідності особи; розголошувати будь-яку інформацію, що призводить до трагічних наслідків;
- ✚ *мовних питань у ЗМІ (ст. 4), якщо це стосується позалітературної лексики:* "стиль і лексика друкованих засобів масової інформації мусять відповідати загально визнаним етично-моральним нормам. Вживання лайливих і брутальних слів не допускається";
- ✚ *гарантійних прав від монополізації ЗМІ органами влади (ст. 10):* "здійснення контролю передбачає безпосереднє або через пов'язаних осіб володіння частками (паями, акціями), що забезпечує досягнення 50 і більше відсотків голосів у вищому органі юридичної особи, яка є засновником (співзасновником) друкованого засобу масової інформації";
- ✚ *ієрархії відносин між редакцією та працівниками, редакцією та реципієнтом (розд. 3 ст. 34-37), зокрема регуляція вільного запиту на отримання публічної інформації, прав на одержання масової інформації через друковані засоби масової інформації, авторське право журналістів (редакцій) та ін.*

Звернімо увагу, що ст. 37 Закону визначені механізми вимоги від засобу масової інформації щодо спростування поширених неправдивих відомостей, які також можуть бути предметом аналізу лінгвіста-експерта. Це стосується поширення особистих відомостей про особу / осіб, що не відповідають дійсності або ж принижують їх честь та гідність.

Проаналізуйте практику виконання Закону засобами масової інформації з погляду: (а) забезпечення реалізації норм Закону; (б) механізми відповідальності за порушення норм Закону; (в) критерії доведення лінгвістом-експертом у ситуації наявності / відсутності неправдивих відомостей у тексті.

У складних для держави обставинах Закон може мати спеціальні регулятиви. Зокрема, на час проведення антитерористичної операції (операції об'єднаних сил) може бути створено друкований засіб масової інформації, що належатиме Міністерству оборони України. Інформація, розміщена в такому друкованому засобі масової інформації, повинна відповідати дійсності, бути перевіреною та неупередженою. Реклама програм політичних партій, виборчих блоків, діяльності їх керівників та членів, що має агітаційний характер, забороняється.¹⁷

Межі відповідальності за поширення неправдивої інформації визначені самим Законом (ст. 41), законодавством у сфері авторського права та суміжних прав, Конституції України, а також визначаються *Етичним кодексом журналіста*, що регулюють його фахову компетенцію. Етичним кодексом журналіста, який діє на основі законодавства про пресу, визначені регулятиви коректного та правдивого донесення інформації до реципієнта (достовірність, безсторонність, об'єктивність, неупередженість, тактовність, відповідальність, повага до презумпції невинуватості, повага до особистого життя, незалежність, сумлінність, компетентність і довіра – це основні принципи журналістської етики, порушення яких можуть *a priori* стати предметом для аналізу лінгвістом-експертом).

Розгляньте етичні кодекси журналіста різних країн світу (див. *Медіалінгвістика: словник термінів і понять* / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ, 2016. С. 220-319) та визначте критерії фахової компетентності працівника медіа в етичних питаннях. **Порівняйте** зони відповідальності журналістів за поширення неправдивої інформації в різних країнах та **визначте** роль лінгвіста-експерта в аналізі такої інформації.

¹⁷ Закон України "Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції" (від 2 вересня 2014 р. № 1669-VII)

1.1.6. Особливості спеціальної експертизи в законі "Про забезпечення функціонування української мови як державної"

Закон "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (від 25.04.2019) передбачає правовий регламент функціонування української мови в різних сферах комунікації. У преамбулі зазначено, що Закон ґрунтується на:

(а) *Декларації про державний суверенітет України* (від 16 липня 1990 р.) та *Акті проголошення незалежності України* (від 24 серпня 1991 р.);

(б) *ст. 10 Конституції України*, яка визначає українську мову як державну: "держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України";

(в) *Рішенні Конституційного Суду України* (від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99), яким встановлено, що "українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України";

(г) *Концепції державної мовної політики*, затвердженої Указом Президента України від (15 лютого 2010 р. № 161/2010), якою визначаються стратегічні пріоритети функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави, що є гарантією збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України;

(ґ) *Висновку Європейської комісії*, відповідно до якого збереження державної мови є інструментом єднання суспільства, правом України віднайти істотно прийнятніші способи підтвердження верховенства української мови як єдиної державної мови та вжити додаткових заходів для зміцнення її ролі в українському суспільстві.

Закон передбачає визначення статусу української мови як єдиної державної мови в Україні (ст. 1) та обов'язків громадян щодо володіння державною мовою (ст. 6-8), формулювання стратегічних завдань щодо функціонування української мови (ст. 3), перелік посадових осіб, які зобов'язані володіти українською мовою (ст. 9), вимог та рівнів володіння державною мовою (ст. 10 та ст. 11), застосування української мови в державних органах, сфері послуг та торгівлі, масмедіа та публічних сферах, освіті та науці, культурі та мистецтві, книгодруці та інформаційній діяльності, політиці та спорті тощо (ст. 12-38).

У засобах масової інформації відповідно до чинного Закону запроваджуються нові мовні квоти та правила інформаційного потоку, що також може стати об'єктом лінгвіста-експерта¹⁸:

Частка мовлення державною мовою має становити не менш **90%** (проти нинішніх 75%) загальної тривалості передач та/або фільмів (їх частин) у кожному проміжку часу між 07:00 та 18:00 і між 18:00 та 22:00. Телерадіоорганізації місцевої категорії мовлення можуть здійснювати мовлення іншими мовами в обсязі не більш **як 20%** загальної тривалості передач та/або фільмів (їх частин) у кожному проміжку часу між 07:00 та 18:00 і між 18:00 та 22:00. На каналах з ефіром мовами корінних народів тижнева частка мовлення українською має бути не менш **як 30%** у межах ефіру.

Для загальнонаціональних радіостанцій квота становитиме **90%** від загальної кількості продукту, місцевих та регіональних – **80%** (йдеться про програми і ведучих); квоти на пісні залишаються незмінними.

Друковані ЗМІ мають повністю перейти на **україномовні** версії видань. Іншими мовами газети і журнали можуть видаватися тільки за умови паралельного тиражу видання **державною мовою**. Усі мовні версії повинні видаватися під однаковою назвою, відповідати одна одній за змістом, обсягом та способом друку, а їх випуски – мати однакову нумерацію порядкових номерів і **видаватися в один день**. Норма не поширюється на друковані ЗМІ, що видаються **кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою Європейського Союзу**.

Інтернет-ЗМІ (зокрема вебсайти, вебсторінки в соціальних мережах), зареєстровані в Україні, виконуються **державною мовою**. Поряд з українською версією можуть існувати версії іншими мовами (українська завантажується за замовчуванням і повинна мати **не менше за обсягом та змістом інформації**, ніж іншомовні версії). Ця норма не поширюється на інтернет-представництва ЗМІ, що видаються **кримськотатарською мовою, іншими мовами корінних народів України, англійською мовою, іншою офіційною мовою ЄС**.

¹⁸ Повноцінно норми наберуть чинності **через п'ять років** після публікації закону – 16 травня 2024 року. Перехід до мовних квот буде поступовим. Див. детально: <https://www.ukrinform.ua/tag-movni-kvoti> (серія публікацій "Мовні квоти")

Мобільні додатки органів державної влади, органів місцевого самоврядування, зареєстрованих в Україні ЗМІ, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари та послуги в Україні, повинні мати версію інтерфейсу користувачів **державною мовою**.

Лінгвіст-експерт може долучатися до **аналізу порушень мовного законодавства**, якщо ці питання стосуються перелічених вище питань, а також якщо виникають спори у застосуванні державної мови у професійній, освітній та ін. сферах офіційної комунікації.

Проаналізуйте особливості правопису 2019 р., затвердженого Кабінетом Міністрів України (постанова № 437 від 22 травня 2019 р.) та **визначте**, які його статті можуть стати аргументацією для лінгвістичної експертизи з погляду точності, однозначності, врахування національної традиції для лінгвістичної експертизи.

Ключові слова:

- лінгвістична експертиза
- підзаконні акти
- юридично-правові документи
- судово-експертна діяльність
- межі компетенції лінгвіста-експерта

1.2. Лінгвістична експертиза в юридично-правових документах

1.2.1. Організація судово-експертної діяльності в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – *Інструкція*) була затверджена наказом Міністерства юстиції від 08.10.1998 р. Складається з двох частин:

- (1) власне наказу за підписом міністра і самої інструкції;
- (2) додатку у вигляді Науково-методичних питань з підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (див. 1.2.2. нашого видання).

В *Інструкції* визначені основні види та підвиди судової експертизи за спеціальними блоками.

 Лінгвістична експертиза належить до групи криміналістичних експертиз поряд із технічною експертизою документів; експертизою зброї та слідів і обставин її використання; трасологічної (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічною, портретною; експертизою голограм; експертизою ін. матеріалів, речовин та виробів та ін.

Водночас вважаємо, що лінгвістична експертиза **не має обмежуватися** лише кримінальним правом і в юридичній практиці має вийти за межі зазначеної групи експертиз. На сьогодні до лінгвістичної експертизи звертаються, коли є необхідність в захисті мовних прав, честі, гідності та ділової репутації особистості, інтелектуальної власності та авторського права, численних прав і свобод, пов'язаних із соціальною комунікацією. Лінгвістична експертиза може стати

стрижневою для інших типів експертиз, які мають на меті розгляд комплексних питань в юридичній площині, де компонентом аргументації може бути і мова.

Розгляньте аналіз судової практики щодо призначення експертиз у цивільних справах у 2013-2014 рр. (https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag154) та **спробуйте** пояснити логіку призначення таких експертиз. В яких випадках *Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень* моделює структуру і зміст проведення лінгвістичних досліджень.

Інструкцією розглядаються також типи лінгвістичної експертизи відповідно до процесуального права – йдеться про первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи (п. 1.2.13 *Інструкції*).

Інструкція передбачає водночас і методологічну базу щодо проведення різного типу експертиз. В окремих випадках не всі норми щодо проведення лінгвістичної експертизи враховують реалії і правову практику сучасної України (зокрема йдеться про особливості призначення судових лінгвістів-експертів, чіткі вимоги до їх кваліфікації та ін.), а отже необхідним, на нашу думку, є перегляд *Інструкції*.

1.4. Під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз, а також нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України), а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови колишнього СРСР, науково-технічна, довідкова література, програмні продукти тощо.

Наголосимо, що вибір конкретної методики та способу її проведення залишається в компетенції лінгвіста-експерта. За умови, що кожна методика має спиратися на Закон України "Про судову експертизу" та не повинна суперечити Конституції України.

Подумайте, на підставі яких Законів та ін. підзаконних актів діють лінгвісти-експерти при проведенні спеціальної експертизи: (а) з ідентифікації власних назв; (б) зі встановлення мовних квот в інформаційному просторі; (в) у справах про розпалювання міжетнічної ворожнечі; (г) при аналізі мовних помилок в офіційних документах.

Інструкцією визначена і супровідна процесуальна документація щодо проведення і написання експертизи (п. 1.8):

- **документ про призначення експертизи**, "складений уповноваженою на те особою (органом), або договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом, в якому обов'язково зазначаються її реквізити, номер справи або кримінального провадження або посилання на статтю закону, якою передбачено надання висновку експерта, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню";
- **висновок експерта / висновок експертного дослідження**, складений у письмовому вигляді;
- **копії документів експерта**, що підтверджують право на ведення експертної діяльності;
- **договір з експертом чи експертною установою**, "укладений за письмовою заявою (листом) замовника (юридичної або фізичної особи), з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються".

Експертна діяльність як працівників науково-дослідних інституцій Міністерства юстиції України, так і приватних юридичних установ, які надають експертні послуги, регламентується *Інструкцією про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах* (наказ від 12.12.2011 р.).

Окремим розділом в *Інструкції* роз'яснено права, обов'язки та відповідальність експерта, що також зазначається у вихідному експертному висновку про нерозголошення даних експертизи та підкріплюється підписом й печаткою.

Терміни проведення експертизи визначені п. 1.13 *Інструкції* – до 15 робочих днів.

У разі відмови органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у погодженні запропонованого розумного строку проведення експертизи матеріали справи повертаються з пропозицією призначити експертизу іншим суб'єктам судово-експертної діяльності, визначеним у статті 7 Закону України "Про судову експертизу".

При запиті експертизи обов'язковим є **перелік питань**, на які мають бути сформульовані відповіді експерта (розділ III). Для лінгвістичної експертизи такі питання мають аналітичний характер і різняться ступенем складності аналізованого тексту (текстів).

У документі зазначається також і про юридичні наслідки надання необ'єктивного висновку:

2.4. За надання завідомо неправдивого висновку, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а також за розголошення даних, що стали йому відомі під час проведення експертизи, експерт несе кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством.

[...]

У разі завдання своїми діями майнової шкоди під час проведення експертизи експерт несе матеріальну відповідальність згідно з чинним законодавством.

Організація проведення експертиз (досліджень) та оформлення їх результатів (розділ IV), а також перелік регіональних зон обслуговування науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції України (додаток) завершують основний текст *Інструкції*.

Дніпропетровський науково-дослідний
інститут судових експертиз (м. Дніпро)

Дніпропетровська і Запорізька області.

Донецький науково-дослідний інститут
судових експертиз

Донецька і Луганська області.

Київський науково-дослідний інститут
судових експертиз.

*м. Київ, Вінницька, Житомирська, Івано-
Франківська, Київська, Кіровоградська,
Тернопільська, Хмельницька, Черкаська,
Чернівецька та Чернігівська області.*

Кримський науково-дослідний інститут судових експертиз ¹⁹ .	<i>Автономна Республіка Крим.</i>
Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз.	<i>Волинська, Закарпатська, Львівська та Рівненська області.</i>
Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз	<i>Миколаївська, Одеська та Херсонська області.</i>
Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз імені заслуженого професора М.С. Бокаріуса.	<i>Сумська, Полтавська, Харківська області та м. Севастополь.</i>
Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності.	<i>Зона обслуговування поширюється на всі регіони.</i>

Проаналізуйте фахову діяльність зазначених науково-дослідних центрів, зацентрувавши на лінгвістичних напрямках роботи. **Визначте** завдання, цілі та типи експертиз, які є домінуючими в роботі даних центрів. **Опишіть** покроково фахову підготовку експертів, спираючись на відповідні документи, розміщені на спеціальних вкладках сайтів центрів.

1.2.2. Аргументація меж компетенції лінгвіста-експерта в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень

Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Науково-методичні рекомендації) є частиною Наказу Міністерства юстиції України від 03 листопада 1998 р. (зі змінами від 30 грудня 2004 р. № 144/5, від 10 червня 2005 р. № 59/5, від 29 грудня 2006 р. № 126/5, від 15 липня 2008 р. № 1198/5, від 1 червня 2009 р. № 965/5). У Науково-методичних рекомендаціях розтлумачуються основні завдання, зміст, об'єкт та процедура проведення різних типів експертиз.

¹⁹ нині окупований. – авт. прим.

У документі роз'яснюються:

- (1) криміналістична експертиза (розділ I);
- (2) інженерно-технічна експертиза (розділ II);
- (3) економічна експертиза (розділ III);
- (4) товарознавча експертиза (розділ IV);
- (5) експертиза об'єктів інтелектуальної власності (розділ V);
- (6) психологічна експертиза (розділ VI);
- (7) мистецтвознавча експертиза (розділ VII);
- (8) екологічна експертиза (розділ VIII);
- (9) військова експертиза (розділ IX);
- (10) судово-ветеринарна експертиза (розділ X);
- (11) гемологічна експертиза (розділ XI).

Відповідно до документу лінгвіст-експерт може брати участь передусім у *криміналістичній експертизі* (почеркознавча, авторознавча, лінгвістична експертиза мовлення). Проте юридична практика засвідчує необхідність компетенції лінгвіста-експерта в різних групах експертиз: *експертизи об'єктів інтелектуальної власності* (якщо це стосується лінгвістичної аргументації щодо об'єктів авторського права та суміжних прав), *психологічної експертизи* (психолого-лінгвістична), *товарознавчої експертизи* (номінація товарних знаків, логіка їх використання в діловій комунікації), *мистецтвознавчої експертизи* (ідентифікація авторських текстів) та ін. У таких випадках часто йдеться про комплексну експертизу, де фахова аргументація філолога є необхідним компонентом експертної доказовості.

Науково-методичними рекомендаціями визначені об'єкт експертизи, основні завдання, орієнтовний перелік питань.

I. Об'єктом лінгвістичної експертизи мовлення є "продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений в усній формі і зафіксований у (відео) фонограмі в писемній формі" (п. 2).

У межах лінгвістичної експертизи писемного мовлення проводяться *авторознавчі* (щодо ототожнення особи автора тексту, умов та особливостей складання тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора документа та ін.) та *семантико-текстуальні* (встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних в тих або інших текстах, їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в текстах (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) та ін.) дослідження.

II. Об'єктом почеркознавчої експертизи є почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань. Для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів надаються оригінали документів. Лінгвіста-експерта залучають до такого типу експертиз, якщо за почерком можна визначити стиль доби, авторський стиль (ідіостиль), свідому / несвідому стилізацію певних типів висловлювання та ін.

III. Технічна експертиза документів застосовується для аналізу технічних засобів (фото-, відео-, аудіотехнічних, комп'ютерних технологій). Поділяється на *експертизу реквізитів документів* (установлення фактів і способів унесення змін до документів: підчистка, дописка, переклеювання фотокарток, літер, неправдива / фейкова атрибуція документів тощо) та виявлення їх первинного змісту; встановлення смислового цілого за частинами документа; *експертизу друкарських форм* (установлення способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле; ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їх відтисками; відповідність часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа) та *експертизу матеріалів документів* (установлення роду, виду чи іншої класифікаційної категорії матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався / виготовлявся документ) та їх спільної / різної родової чи групової належності. Документ "як матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями

якого є її збереження та передавання у часі та просторі"²⁰, вважається основним видом ділової комунікації та кваліфікується як об'єкт лінгвістичного дослідження.

IV. Експертиза у сфері інтелектуальної власності полягає у комплексному дослідженні об'єктів інтелектуальної власності: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм / передач організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних / фірмових найменувань, торговельних марок / знаків для товарів і послуг, географічних номінацій; топографії інтегральних мікросхем; комерційної таємниці / ноу-хау та раціоналізаторських пропозицій; економічних преференцій у сфері інтелектуальної власності. Зазначимо, що перший перелік об'єктів інтелектуальної власності було визначено документами **Всесвітньої організації інтелектуальної власності**. Аналіз фрагментів текстів для аргументації права інтелектуальної власності щодо цілого – окремих юрислінгвістичний аспект.

V. Об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач: малолітні, неповнолітні, дорослі та особи похилого віку). Психологічна експертиза також може бути часткою комплексного експертного дослідження, якщо в органу / особи, який / яка призначив / призначила експертизу, залучив / залучила експерта, виникають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань із різних галузей науки: **психолого-психіатрична експертиза, психолого-медико-психіатрична, медико-психологічна та психолого-автотехнічна експертиза**. До цього переліку також можуть належати **психолого-почеркознавча та психолого-лінгвістична експертизи**.

Проаналізуйте аналітичну статтю "Правове регулювання судової експертизи: перспективи та розвиток" (автор – Л.М. Головченко) за покликанням <http://old.minjust.gov.ua/953>. **Прокоментуйте** динаміку нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні.

²⁰ *Юрислінгвістика : словник термінів і понять* / укладачі: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко; за ред. проф. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2015. С. 42.